

Գուրգեն ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ ԱՌ ՆԱԽԴԻՐԸ ՊՐՈՖ. ՎԱՐԱԳ ԱՌԱԶԵԼՅԱՆԻ «ԳՐԱԲԱՐԻ ԿԱՊԵՐԸ» ԱՆՏԻՊ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՉ

Քերականներից բացի՝ գրաբարի կապերի կապակցելիության հնարավորությունների քննությամբ զբաղվել են նաև անցյալ դարի հայ լեզվաբաններից Մ.Արեղյանը¹, Հր. Աճառյանը², Ա.Աբրահամյանը³, Հ. Ավետիսյանն ու Ռ.Ղազարյանը⁴ և ուրիշներ: Բնավ նպատակ չունենալով ինչ-որ չափով նսեմացնելու նրանցից որևէ մեկի դերն այս հարցում՝ նշենք, որ, այսուհանդերձ, գրաբարի կապերը կարիք ունեն ավարտուն ու ամբողջական ուսումնասիրության: Այս կարևոր խնդրին է նվիրված հայ լեզվաբանության երախտավորներից մեկի՝ պրոֆ. Վարագ Առաքելյանի «Գրաբարի կապերը» տակավին անտիպ հսկայածավալ (20 մամուլ) աշխատությունը⁵: Իբրև նրա երբեմնի ասպիրանտ՝ այս ձևով մեծ գիտնականի հիշատակին մեր երախտիքի տուրքն ենք բերում՝ միաժամանակ հույս տածելով գտնելու հովանավոր՝ նշված արժեքավոր աշխատանքն ամբողջությամբ տպագրելու համար: Բ. Գ. Պ. Գ. Կ. Խաչատրյան

Այս հոդվածը նշված անտիպ աշխատությունից մի հատված է գրաբարի նախդիրներից մեկի՝ առ նախդրի կապակցելիության բոլոր դրսևորումների և հանդես բերած շարահյուսական գործառնությունների մասին՝ մեր կողմից կատարված մասնակի լրացումներով, փոփոխություններով ու ծանոթագրություններով:

Գրաբարում *առ* նախդիրն աչքի է ընկնում կապակցելիության մեծ հնարավորություններով: Որս հետ հանդես եկող կապվող բառաձևը կարող է արտահայտվել բոլոր թեք հոլովներով: Անշուշտ, պետք է նշել, որ տարբեր հոլովների հետ *առ* նախդիրը հանդես է բերում ոչ միայն կապակցման տարբեր աստիճանի հաճախականություն, այլև քերականական տարբեր իմաստներ: Այսպես՝ մեր հաշվարկներով գրաբարում *առ* նախդիրն ավելի հաճախ կապակցվում է հայցական հոլովի հետ, և ընդհակառակը, այդ նախդիրը սեռական հոլովի հետ հանդես է բերում թե՛ գործառական և թե՛ քերականական իմաստների արտահայտման նկատելի ասանամասնականություն և այլն:

1. «Առ նախդիրը սեռական հոլովով կապվող բառաձև» մասնակաղապարը կարող է արտահայտել՝

1.1. *պատճառի պարագայի* քերականական իմաստ: Այս դեպքում կապվող բառաձևի դերով կարող են հանդես գալ վերացական գոյականներ, որոնք հիմնականում ցույց են տալիս անձի ֆիզիկական, հոգեկան կամ այլ վիճակ, ինչպես՝ *ահ, աղքատություն, ամբարտավանություն, ամօթ, անհնարություն, անմտություն, առատություն, բարերարություն, գազանություն, գեղեցկություն, դառնություն, երկիւղ, երկիւղածություն, յարձակումն, նախանձ, վիշտ, վտանգ, տկարություն, ցասումն, ցանկություն* և այլն: Օրինակ՝ Առ նախանձու մատնեցին զնա (Մարկ., ԶԵ, 10): Եւ *առ երկիւղի* և *ամօթոյ* մարդկան յայտնիցեն և կործանեսցին (Առակ.,ԻԹ,25): Արկանէր զնոսա *առ ցասման* ի գեհեն (Եզնիկ, 246):

Որոշ լեզվաբաններ գտնում են, որ նշված կիրառության մեջ *առ* նախդրի հետ կապվող բառաձևն արտահայտված է ոչ թե սեռական, այլ տրական հոլովով⁶: Մինչդեռ Հր. Աճառյանն, օրինակ, հակառակն է կարծում և *առ* նախդրի ու տրականի կապակցության բաժնում նշում է միայն այդ կապակցության տեղի պարագայական իմաստի մասին⁷: Իրականում լեզվական փաստերը ցույց են տալիս, որ *առ* նախդիրը պատճառահետևանքային իմաստ կարող է արտահայտել թե՛ սեռական և թե՛ տրական հոլովների հետ: Ասվածի լավագույն վկայություններն այն նախադասություններն են, որոն-

¹ Մ. Արեղյան, *Գրաբարի քերականություն*, Եր., 1936, էջ 169-194:

² Հ. Աճառյան, *Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի...*, հ. V, Եր., 1965, էջ 60-190:

³ Ա. Աբրահամյան, *Գրաբարի ձևաբանություն*, Եր., 1976, էջ 227-260:

⁴ Հ. Ավետիսյան, Ռ. Ղազարյան, *Գրաբարի ձևաբանություն*, Եր., 1975, էջ 214-235:

⁵ Մրանից բացի՝ պրոֆ. Վարագ Առաքելյանն ունի ևս շուրջ քսան անտիպ գործեր, որոնք նույնպես հայագիտության բնագավառում մեծ կարևորություն են ներկայացնում և արժանի են շուտափույթ տպագրության:

⁶ Տե՛ս, օրինակ, Ա. Աբրահամյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 229; Հ. Ավետիսյան, Ռ. Ղազարյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 215; Մ. Արեղյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 182-183:

⁷ Հ. Աճառյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 86:

ցում կապվող բառաձևն ինքը լրացյալ է և տարբեր կիրառությունների մեջ ունի իրարից ձևաբանորեն տարբեր լրացումներ՝ արտահայտված մի դեպքում սեռական, մյուս դեպքում՝ տրական հոլովով: Հմտ. «Ձի իմ առ բարերարութեան իմոյ արձակեալ լիցի զքեզ» (Բուզ., 148) և «Բակ նա... զանձն չկամէր արժանի իրին առ յոյժ խոնարհութեան իւրում» (Բուզ., 59) նախադասությունները, որոնցից առաջինի մեջ սեռականով արտահայտված *իմոյ* անդամը վկայում է կապվող բառաձևի սեռական հոլովով, իսկ երկրորդի մեջ տրականով արտահայտված *իւրում* անդամը՝ կապվող բառաձևի տրական հոլովով դրված լինելու մասին: Այնպես որ, եթե այս կապակցությունները կիրառվում են քերականորեն համանուն սեռական-տրական հոլովներով արտահայտված հատկացուցչի հետ [*Առ ճեպ տազնապի ստիպելոյ դահճացն՝ միանգամայն հատին ընկեցին զպարանոցս երանելոյն (Եղիշէ, 178)*] և կամ էլ առանց հատկացուցչի [*Եւ առ յոյժ յանդուզն յարձակմանն յովագոյն այն էր, զոր գետանոյնս առնէին, քան զանկեալսն սրոյ ի ցամաքի (Եղիշէ, 77)*], ապա կապվող բառաձևը հավասարապես կարող է արտահայտված լինել կամ սեռական, կամ էլ տրական հոլովով:

1.2. Սակավ դեպքերում «*առ* նախդիր+սեռական հոլովով կապվող բառաձև» մասնակադասարով կարող է արտահայտվել նաև *հիմունքի պարագայական* իմաստ. Եւ առ վայրենի *բարուցն* իւրոց ... ութ հարիւր այր ետ ածել առաջի նորս (Բուզ., 21): Ձի իմ, *առ բարերարութեան* իմոյ, արձակեալ լիցի զքեզ (Բուզ., 203):

2. «*Առ նախդիր+տրական հոլովով կապվող բառաձև*» մասնակադասարով կարող է արտահայտել՝

2.1. բուն տեղի պարագայի քերականական իմաստ (այս դեպքում *առ* նախդիրն ունի «մոտ», «առջև», կամ «ներկայությամբ» նշանակություն), որ պահանջում են *ազանիս, առնել, բազմական արկանել, բանակիս, գտանիս, դիպիս, դնել, եմ, թողուլ, լինիս, կամ, հանգուցանել, մնալ, ունիս* և դադարման իմաստ արտահայտող այլ բայեր. Այժմ *առ մեզ* գտանին անբաւ զրուցաց մատեանք (Խոր., 11): *Առ նմա* թողու ոմն պարսիկ՝ զմտերիմն իւր (Խոր., 194): Կէսքն *առ նմա* իսկ էին (Եղիշէ, 43): Ուսեալ Տրդատէս *առ կոմսի* ումեմն Լիկիանէս անուն կոչեցելոյ (Ազաթ., 24): Մի՛ զոցի ոսկոյ կամ արծաթոյ զանակ *առ ումեք* (Բուզ., 85): Կայր *առ* բարձր գահուն *բարին* (Բուզ., 152):

Թե՛ անձ և թե՛ իր անվանող կապվող բառաձևերի հետ *առ* նախդիրը կարող է նշված քերականական իմաստն արտահայտել նաև կազմությամբ համադրական ու վերլուծական այլ բայերի (*ամբաստան լինիս, չարախօսիս, քսիս մատուցանել* և այլն) պահանջով, ինչպես՝ Ամբաստան եղեն *առ արքայի* (Բ Մակ., Գ, 9)⁸: ... հրաւիրելով և զնա յօգնականութիւն ինքեանց՝ չարախօսել *առ արքային* Պարսից (Խոր., 346): Վասն այսորիկ սկսան քսիս մատուցանել զմմանէն *առ թագաւորին* Վարազդատայ՝ *առ* իւրում *սանուն* (Բուզ., 198) և այլն:

Բնականաբար բուն տեղի պարագայի քերականական իմաստի ձևավորմանը գերազանցապես մասնակցում են տեղ ցույց տվող հատուկ ու հասարակ և այլ թանձրացական գոյականներ նույնպես: Այս դեպքում մեծ մասամբ նկատելի է տեղանքի ոչ կոնկրետություն. Ոչ ինչ կարացեալ առնել՝ սիւն *առ ծովուն* կանգնէ (Խոր., 277): Դիմէ ի վերայ զօրացն Յունաց, որք *առ Մծբնին* (Խոր., 355):

2. 2. *Վերջնակետի* (ուղևորման և ուղղության⁹, ուղևորության¹⁰) *տեղի պարագայի* քերականական իմաստ, որ գերազանցապես պահանջում են ընթացք ցույց տվող բայերը, ինչպես՝ *գալ, զնալ, երթալ, խաղալ, չուել, չու առնել, փախչիս* և այլն: Օրինակ՝ Գնաց և Խոսրով ի բանակէն իւրմէ *առ ծովուն* Գեղամայ (Խոր., 315): Յնծալից սրտիւ երթային *առ նմա* (Փարպ., 164): Չգո՛յշ լերուք ի սուտ մարգարէիցն, որ զան *առ ձեզ* հանդերձիք ոչխարաց (Մատթ., Է, 15)¹¹ և այլն: Գրաբարում վերջնակետի տեղի պարագայի կիրառությունը բուն տեղի պարագայի համեմատությամբ հազվադեպ է:

⁸ Աստվածաշնչյան օրինակները քաղել ենք Հայաստանի աստուածաշնչային ընկերության (1997թ.) հրատարակությունից՝ ընդունված համառոտագրություններով:

⁹ Տերմինը Վ. Առաքելյանինն է (տե՛ս Վ. Գ. Առաքելյան, Ժամանակակից հայերենի հոլովումների և հոլովական կապակցությունների իմաստային առումները, Եր., 1957, էջ 103):

¹⁰ Տերմինը Վ. Քոսյանինն է (տե՛ս Վ. Ա. Քոսյան, Ժամանակակից հայերենի բառակապակցությունները, Եր., 1975, էջ 234):

¹¹ Հմտ. Չգո՛յշ լերուք ի սուտ մարգարէիցն, որ զան *առ ձեզ* ի հանդերձս զառնենիս (Լատտ., 144):

2. 3. Հանգման խնդրի քերականական իմաստ, ինչպես՝ Եւ յոյժ մտերմութիւն ցուցեալ առ նմա՝ մի ի հաւատարմացն նորա ցուցանիւր (Լատ., 149): Որք առ Արշակայն էին միամիտք (Խոր., 299):

2. 4. Միասնութեան խնդրի քերականական իմաստ, ինչպես՝ Աստ պատմի աստէն առ սմին (Բուգ., 5): Որպէս Հայոց մեծ աշխարհն պիտոյ է և օգտակար և առ նմին և Վրաց և Աղուանից (Փարպ., 42): Խորհեալ ենք նոյնպէս ծառայել քեզ մտերմութեամբ, եթէ հաստատեսցես առ մեզ դաշամբք գերիսս գայս (Խոր., 318):

2. 5. Ինչպէս նշեցինք, «առ նախդիր+տրական հոլովով կապվող բառածև» մասնակաղապարով կարող է արտահայտվել նաև պատճառի պարագայի քերականական իմաստ, որտեղ կապվող բառածևի դեր են կատարում անմտութիւն, քաղց, այն և այլ վերացական գոյականներ ու դերանուններ. Վասն զի ի կնոջն Գնելոյ զանարժան սիրով հարաւ Տիրիթն, առ այն զչարիսն նիւթեաց զքսութիւն (Բուգ., 103): Դուք առ ձերում անմտութեան հաղորդեցայք Հրէիցն (Բուգ., 34): Այր, ասէ, առ քաղցի իւրում շրջեսցի և կերիցէ զկէս անձին իւրոյ (Եղիշէ, 8) և այլն:

2. 6. Բացառիկ դեպքերում նշված մասնակաղապարով կարող է արտահայտվել ժամանակի պարագայի (այս դեպքում կապվող բառածևը ժամանականիշ գոյական է), բաղդատության խնդրի և այլ քերականական իմաստներ ևս, ինչպէս՝ Վասն այտորիկ զտեսիլ հանդերձելոցն երևեցոյց ինձ պատմել ձեզ՝ առ ժամանակիս զիւր կամսն առ ձեզ կատարելով (Ագաթ., 393): Փոքր Աղեքսանդրի և Դարեհի պատերազմն առ Արտաշիսի բաղդատեալ (Խոր., 124) և այլն:

3. «Առ նախդիր+հայցական հոլովով կապվող բառածև» մասնակաղապարով գրաբարում արտահայտվում են քերականական մի շարք իմաստներ: Այսպէս՝

3. 1. Մատուցանել, մատչիւմ, մերձենալ, մօտիւմ, յուսալ և այլ բայերի պահանջով «առ+հայց. հոլովով կապվող բառածև» մասնակաղապարն արտահայտում է հանգման խնդրի քերականական իմաստ. Մատուցեալ առ նա ոմանց ի հերձուածողաց աղանդոյն Արիտի՝ ասեն (Խոր., 294): Եւ մօտեալ առ միմեանս երիվարացն՝ բուռն հարեալ զմիմեանց հերաց և կռուէին (Փարպ., 129): Ոչ այլ իիք է հնար մատչել առ աստուածորդին (Ագաթ., 208): Եւ սոքա հասին անկան ի վերայ բանակին՝ յուսացեալք առ Աստուած (Բուգ., 19): Առ նա դուք ոչ մարթայցէք մերձենալ (Ագաթ., 37) և այլն: Նշված մասնակաղապարով հանգման խնդիր կարող են պահանջել նաև մերձ, մօտ և այլ բայանուններ՝ Չվարսաձև բոյսս...մօտ առ կարճիսնն այրեցուցանէ (Ագաթ., 119):

Բերված հատկապես առաջին նախադասության ընդգծված լեզվական փաստը լավագույնս ցույց է տալիս, թե ինչպէս է քերականական իմաստի մթագնման հետևանքով գրաբարի նախդրային համակարգը տեղը զիջում նախադրությունների համակարգին: Հմնտ. Պատահէ նմա տեղի օթարանին մօտ առ դիրս սրբոյ Առաքելոյ (Խոր., 212):

Նշված մասնակաղապարով հանգման խնդիր կարող են պահանջել նաև կանչի, գրավոր կամ բանավոր դիմումի, աղոթքի իմաստ արտահայտող այնպիսի բայեր, ինչպիսիք են՝ աղաղակել, աղօթել, գոչել, խնդրուածս առնել, կարդալ, կոչել և այլն. Առ աստուածայաշատսն զոչէ մարգարէն (Ագաթ., 268): Իսկ ոմանք,....զԱւետարանն ի ձեռն առեալ, աղօթիք առ Աստուած կարդային (Եղիշէ, 59): Ետ տանել ի Գաղղիոս հանդերձ երկաթի կապանօք, դնել ի մետաղս, զի աղօթեսցէ առ Աստուած (Խոր., 237): Չողջոյն ամիսն քաղոց պահօցն և աղօթիք առնել խնդրուածս առ Աստուած (Եղիշէ, 81): Գրեաց առ գործակալս Հոռմայեցոց զպատճառս երթալոյն իւրոյ ի Պարսս (Խոր., 147): Առ իւր աշակերտեսխան Յեփեսոս գրէր (Փարպ., 200): Առնէր աղօթս առ Տէր (Բուգ., 20) և այլն: Նկատվում է, որ կապվող բառածևի գործառնությով այստեղ հանդես են գալիս անձ անվանող գոյականներ, առավելապէս՝ Աստուած և Տէր բառերը:

Այսպիսի նախդրավոր կապակցություններ են հանդիպում նաև երկկազմ և անվանական միակազմ այն նախադասությունների մեջ, որոնցում գերադաս անդամի դեր են կատարում խնդրուածք, ողջոյն և այլ բայանուններ. Չի իւր խնդրուածքն առ Աստուած այսպէս էին լեալ (Բուգ., 186): Առ այլ մարդիկդ, որ ընդ իմով իշխանութեամբ էք, ողջոյն (Ագաթ., 73): Բազում խաղաղասէր մտօք բազմասցի ողջոյն առ քեզ և ամենայն մեծիս պահիդ (Եղիշէ, 28) և այլն: Նկատելի է, որ այս դեպքում ևս կապվող բառածևը, իբրև կանոն, անձ ցույց տվող գոյական է կամ դերանուն:

Հանգաման խնդրի քերականական իմաստ է ձևավորվում նաև գործողության կատարման բաշխման, ընդդիմության, հաջորդականության և այլ գաղափարներ արտահայտող կապակցությունների միջոցով, որոնց մի մասն արդեն գրաբարում վերածվել է կայուն կապակցության կամ վերլուծական բարդության: Օրինակ՝ Երիս ընդ միոյ պատրաստեցե՛ս *առ մի մի ի նոցանէ* (Եղիշէ, 96): Եւ *առ մի մի ի նոցանէ* փոխեցաւ վեց վեց այր ի դահճացն (Եղիշէ, 186): Նկանակ մի *առ այր*: Պատերազմել *առ անգգամսն*¹²: Կանանց գործ է արգելուլ փակել զինքեանս յերկիտէ *առ* հանդերձեալ *կոչսն* (Խոր., 290): Մէն մի բռնաբար *առ այր* հրամայէին, զի բերիցեն ընկեացեն շեղջ կուտել (Բուզ., 14): Եւ ըստ հողոյն թողոյր երկու երկու *առ զեւղ* մի երեց և սարկաւագ (Բուզ., 184): Ամենայն *այր առ այր* և մարդ զարմացումն յաճախէր (Ազաթ., 90): Բան *առ բան* ելոյծ և իմացոյց ձեզ զօրէնս ձեր (Եղիշէ, 29): Մատեան *ճակատ առ ճակատ* (Խոր., 303) և այլն:

3. 2. «Առ նախդիր+հայց. հոլովով կապվող բառաձև» մասնակաղապարը կարող է արտահայտել նաև *մատուցման և հաղորդման խնդրի* քերականական իմաստ, որն, իբրև կանոն, առնչվում է, համապատասխանաբար, *դարձուցանել, մատուցանել, տալ և ազդ առնել, ասել, լուր առնել, լու լինիմ, պատասխանի տալ* ու այլ բայերի հետ: Օրինակ՝ Մխիթարութիւն *առ արարածս* մատուցանէ (Ազաթ., 54): Ետուն *առ նա* զգաւակս իրեանց (Խոր., 282): Սա դարձուցել *առ նա* զաշխարհս Հայոց (Խոր., 309): Հարկ անաշխատ *առ քեզ* ոչ եկեացեն (Խոր., 185): Բայց ոչ թողից, եթ ոչ տեղիդ մեր *առ մեզ* եկեացէ (Բուզ., 142): Եւ թագաւորեաց Արշակ քաջ...*առ* ի հաստատել բանին Տեանն՝ *առ Աբրահամ*, թէ. «Թագաւորք ազգաց ի քէն ելցեն» (Խոր., 102): Որպէս ասաց Գաբրիէլ *առ կոյսն* սուրբ, թէ ոչ տկարացի յԱստուծոյ ամենայն բան (Ազաթ., 208): Լուր առնելով *առ որդին* իւր Պապ՝ յուսայր ապրել ի ձեռաց Շապիոյ (Խոր., 209):

3. 3. Ասացական բայերի պահանջով «*առ* նախդիր+հայց. հոլովով կապվող բառաձև» մասնակաղապարով կարող է արտահայտվել *վերաբերության խնդրի* քերականական իմաստ ևս. *Առ այս* ետ պատասխանի Յովսէփի և ասէ (Եղիշէ, 170): *Առ որ* այսչափ միայն ասացից (Խոր., 12): Գրեաց և զիր մի *առ այն*: Եւ ըստ մարգարեական բանին *առ նոսա* ասելոյ...զբանս սուրբս արհամարիէին (Բուզ., 30):

3. 4. «Առ նախդիր+հայց. հոլովով կապվող բառաձև» մասնակաղապարով արտահայտվում է նաև *ներգործող խնդրի* քերականական իմաստ: Այս դեպքում, բնական է, նշված խնդիր ենթադրում և պահանջում են կրավորական սեռի բայերը: Օրինակ՝ Այլ այս եթէ *առ այս* այլազգաբար պատմի, մի՛ ինչ սքանչանար (Խոր., 66): Քանզի պատուեալ է *առ Այանս* մորթ կարմիր (Խոր., 179):

Անշուշտ, ընդգծված կապակցությունների միջոցով միաժամանակ արտահայտվում է *տեղի պարագայի* քերականական իմաստ, որն առավել ընկալելի է այն դեպքում, երբ տվյալ նախադասության բայ-ստորոգյալը կրավորական սեռի չէ, ինչպես՝ Այլ ինձ թո՛ր որպէս այժմ և *առ հինսն* Հայաստանեայցս լեալ անսիրելութիւն իմաստութեան և երգարանաց բանաւորաց (Խոր., 11):

3. 5. Նշված մասնակաղապարը կարող է արտահայտել նաև *սահմանափակման խնդրի* քերականական իմաստ, որ պահանջվում է հիմնականում բայաբանների ու անդեմ բայաձևերի կողմից: Դրանցից են՝ *կարող, պճնող, վատ, տաղտուկ* և այլն: Օրինակ՝ *Առ ամենայն* կարող է Աստուած (Եզնիկ, 232): Չարեհ էր այր սէզ և յորս երեց նահատակ, իսկ *առ պատերազմունս* վատ և տաղտուկ (Խոր., 184): Էր պճնող *առ հանդերձս* (Ազաթ., 71) և այլն:

3. 6. Հայցական հոլովի հետ *առ* նախդիրը հազվադեպ ձևավորում է նաև *միասնության խնդրի* քերականական իմաստ՝ Մաժակ և այլք ոչ զհտելով զհամբաւ պատերազմին Արշակայ՝ *առ Մակեդոնացոց* պետութիւնն զմիաբանութիւն դաշանցն հաստատուն պահէին (Խոր., 106):

3. 7. Նշված կապակցությամբ երբեմն արտահայտվում է *բաղդատության խնդրի* քերականական իմաստ, ինչպես՝ Արդ փոքր համարիմք մեք զչարչարանս զայս *առ սէր* փոխարինին, *զոր էարկ առ ազգս* մարդկան (Եղիշէ, 148): Փոքր համարիմք զանարգանս

¹² Օրինակը քաղել ենք Գ. Ավետիքյանի *Քերականութիւն հայկական (Վենետիկ, 1815թ.) աշխատությունից* (էջ 111):

զայս և առ ոչինչ գրասւ մարմնոյս *առ մեծ սէրն* Աստուծոյ (Եղիշէ, 186): Ռոպէս լոյս *առ խաւար*¹³:

3. 8. Մեռի խնդրառութեամբ երկարժույթ *ունիմ (կարայ)* բայի պահանջով «*առ նախդիր+հայց. հոլովով կապվող բառաձև*» մասնակաղապարը հանդես է բերում երկրորդական ուղիղ խնդրի շարահյուսական դեր: Այս դեպքում կապվող բառաձևը, իբրև կանոն, արտահայտվում է հոգնակի թվով. Սովոր են Յոյնք և Արիք և ամենայն ազգք հեթանոսաց զքաջս *առ ղիցազունս* ունել (Եզնիկ, 122): Ջծերս ի նոցանէ *առ հարս* ունէր (Եղիշէ, 196): Ոչ *առ սուտս* ունիմ զձեզ (Խոր., 357): Ոչ ինչ *առ լուս* կալեալ մեծարեաց զնա (Բուզ., 106) և այլն:

3. 9. *Առաքել, զայ, զնալ, երթայ, կոչել, հասուցանել, յղել, յողարկիմ* և այլ բայերի հետ *առ* նախդիրը անձնանիշ բառերի հայցականով կապվող բառաձևի հետ արտահայտում է վերջնակետի տեղի պարագայի քերականական իմաստ¹⁴, ինչպես՝ Ես երթամ և Ջմխիթարիչն առաքեմ *առ ձեզ* (Ազաթ., 342): Ոչ կապանօք, այլ արձակ ոտիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց *առ ինքն* կոչել (Եղիշէ, 132): Եւ տակառապետին դառով խրատ տուեալ չիւրկանու, զի *առ Բարզափրան* երթիցէ վասն ատերածոյ աշխարհին (Խոր., 133): Ահաւասիկ յողարկիմք մեք ի ձեռնջ *առ Աստուած* (Փարպ., 90) և այլն:

3. 10. *Բնակիմ, եմ, ընկեմուլ, ժողովել, կազմել, կամ, կարգել, կուտել* և այլ բայերի հետ նշված մասնակաղապարի միջոցով գրաբարում արտահայտվում է *բուն տեղի պարագայի* քերականական իմաստ¹⁵: Այս դեպքում կապվող բառաձևն արտահայտվում է թե՛ անձ և թե՛ թանձրացական իր ցույց տվող գոյականով կամ դերանունով: Օրինակ՝ Կարգէր և կազմէր զձակատն... *առ ափն* Տղմուտ գետոյն (Եղիշէ, 116): Ետ հրաման վասն երկուցն, որ անդէն ի կարատանին *առ իւրն* էին (Եղիշէ, 143): Ելեալ ի Հայս՝ զտին ժողովեալ *առ մեծն Մահակ* և Մեսրոպ զամենայն *եպիսկոպոսունս* (Խոր., 325): Կուտեալ էին *առ դուրս* (Ազաթ., 359): Կեցի *առ Կամսարականդ* (Փարպ., 187) և այլն:

3. 11. «*Առ* նախդիր+հայց. հոլովով կապվող բառաձև» մասնակաղապարով արտահայտվում է *ժամանակի պարագայի* քերականական իմաստ, որտեղ կապվող բառաձևի դեր են կատարում ժամանակ ցույց տվող գոյականներ, դերանուններ ու այլ բառեր (*երբ, երեկս, ժամ, ժամանակ/ս, յայպս, վաղիւ, օր* և այլն), այլև անորոշ դերբայներ: Օրինակ՝ Օրն տարածամէր և մօտ *առ երեկս* կարճատեր (Եղիշէ, 118): Եթէ զամենայն եղեալսն յաշտարակագործութենէ մինչև *առ մեզ* ի հասողութիւն քեզ ի մերումս ածել ջանասցուք պատմութեան (Խոր., 28): Եւ մեծն Գրիգոր *առ շրջել* ընդ աշակերտեալսն հաստատէր զնոսս ի ճշմարիտ վարդապետութեանն (Ազաթ., 465): *Առ ե՞րբ* արարից աղօթս վասն քո (Ել., Ը, 9): Բայց զնոգուցն բազմութիւն պահել *առ օրն* հրամայեցին զգուշութեամբ (Փարպ., 63): Առ իմանալ *առ վաղիւ* անցելոց իրացն ահաւորութեան նշանակ (Բուզ., 16): Անձանօք ևս լինէր *առ յայպս* մարդկան Աստուծոյ բարերարութիւնն (Եզնիկ, 56) և այլն:

3.12. Նշված մասնակաղապարով արտահայտվում է նաև *պատճառի պարագայի* քերականական իմաստ: Այս դեպքում կապվող բառաձևի դեր են կատարում վերացական առարկա ցույց տվող բառեր՝ *գոթք, ինչ, նախանձ, սէր, ցաւ* և այլն. Իսկ նոքս *առ սէրն* Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարչարանս վասն մեծի յուսոյն (Եղիշէ, 21): *Առ ի՞նչ* է քո այդ մեծ արտմութիւնդ (Եղիշէ, 42): *Առ նախանձ* թշնամոյն բանասարկուին հրապոյրք ցովագուցիչք մտին յաշխարհ (Ազաթ., 44): *Առ ցաւս* իւր ճչիցէ (Ազաթ., 321): *Առ ձեռաց կորովութիւնն* զնիզակն ընդ բերան արկանէր զօրավարին Մանուէլի (Բուզ., 204) և այլն:

Նշված քերականական իմաստն արտահայտվում է նաև *առ* նախդրի և անորոշ դերբայի կապակցությամբ, ինչպես՝ *Առ չժուժալ* սրտիցն բարկութեան քակեալ որոշեցան ի նախարարացն (Եղիշէ, 57): Եւ արդ, պատմեցի ձեզ ոչ միայն *առ նեղել* սրտիս (Փարպ., 37):

3.13. «*Առ* նախդիր + հայց. հոլովով կապվող բառաձև» մասնակաղապարով արտահայտվում է նաև *նպատակի պարագայի* քերականական իմաստ: Ընդ որում՝ ա) կապ-

¹³ Օրինակը քաղել ենք Ա. Բագրատունու Տարերք հայերէն քերականութեան դպրատանց տղայոց համար (Վենետիկ, 1846թ.) աշխատությունից (էջ 51):

¹⁴ Հմմտ. Ա. Աբրահամյան, նշվ. աշխ., էջ 230:

¹⁵ Հմմտ. անդ, էջ 230-231:

վող բառաձևի դերով հաճախ հանդես են գալիս անորոշ դերբայներ, հազվադեպ՝ վերացական գոյականներ, ք) նշված քերականական իմաստն արդեն V դ. գրաբարում գերազանցապես արտահայտվում է *ամ* և *ի* նախդիրների միաժամանակ կիրառությամբ: Օր.՝ *Առ փո՞րձ ինչ եկեալ հարցանես ցնեզ* (Եղիշէ, 195): Այնու երևեսցի նշանակ բազմութեանն՝ *ամ իմանալ* առ վաղի անցելոց իրացն ահաորութեան նշանակ (Բուզ., 14):

3.14. Նշեցինք, որ գրաբարում *ամ* նախդրի հետ ավելի հաճախ կիրառվելու և լրացյալի պահանջով քերականական բազմաթիվ իմաստներ արտահայտելու տեսանկյունից աչքի է ընկնում հայցական հոլովը: Նշված գործընթացի արդյունքում, որը, անշուշտ, սկսվել է դեռ V դարից էլ առաջ, արդեն V դարում վկայվում են «*ամ*+ հայցական» մասնակադասարարով բազմաթիվ կապակցություններ, որոնք հարստացնում են գրաբարը վերլուծական բարդությունների և կայուն արտահայտությունների մի մեծ խմբով¹⁶: Վերջինիս մի մասը անփոփոխ կամ մասնակի փոփոխություն կրած հասել է մինչև մեր օրերը, մյուսները լեզվի պատմության հետագա ընթացքում դուրս են մնացել բառապաշարից՝ պայմանավորված այս կամ այն հանգամանքով: Լեզվական այդ միավորները հիմնականում ունեն մակբայական նշանակություն: Ավանդը հիմնավորվում է նրանով, որ «*ամ*+կապվող բառաձև» կապակցությունները, ներուճակ լինելով կատարելու առաջին հերթին բայական անդամի լրացման շարահյուսական գործառույթ, ինչ խոսք, հիմնականում պետք է լրացնեին հենց բայի հետ անմիջականորեն կապված խոսքի մասի՝ մակբայի շարքերը: Այդպիսի նախդրավոր կապակցություններ են՝ *ամ ժամ մի, ամ ժամայն, ամ ժամանակ մի, ամ ժամանակս, ամ հասարակ*¹⁷, *ամ ձեռն, ամ (յ)սպայն, ամ յսպս, ամ ի յսպս, ամ յսպսյսն, ամ սակաւ սակաւ, ամ այս նուագ, ամ մի նուագ, ամ այժմ, ամ երի* («գուզընթաց», «առընթեր»), *ամ երեկս, ամ աչս, ամ աթուր, ամ անգամ մի, ամ ընթեր, ամ գամ (մի), ամ ի՞մ, ամ ի թաւալ, ամ դիպան, ամ մի., ամ վաղիւն, ամ հարկի, ամ վայր մի, ամ ոտս, ամ յանդիման, ամ փոքր փոքր, ամ կռուն* և այլն: Օրինակ՝ Բանիք կամակորացն վարինք *ամ ժամ մի* (ՆԲՀԼ, հ. Ա-Կ, էջ 826, ԺԱՄ բառահոդվածում): Եւ *ամ ժամայն* ամենայն քեզ եղիցին ասացեալ (Խոր., 88): Բուսանին մարմինք նոցա առ ժամանակ մի (Ագաթ., 68): *Առ ժամանակ մի* վասն այսց երկուց պատճառանաց ընդ մահուանք անկանիցի (Եզնիկ, 75): *Առ ժամանակս* վայելեն ի դարմանոյ ցորենոյն (Բուզ., 116): Գիտելութիւն իրաց *ամ ի յսպս* եղելոյս (Փարպ., 28): Շատ ատելի *ամ ի յսպսյսն* բերէ քեզ շահ (Փարպ., 14): *Առ սակաւ սակաւ* աճէ ի նա լոյսն (Եզնիկ, 201): Բայց *ամ այս նուագ* կամ էր, թէ ներէիք ինձ (Փարպ., 175): Որպեսզի *ամ մի նուագ* հորդորեալ լիցի այս սրբոյն (Ագաթ., 396): Մեք *ամ այժմ* ոչ ընդ այս ենք զարմացեալ միայն (Եղիշէ, 194): Պարտի *ամ երի* ընթանալ եօթանասնիցն աւանդութեան (ՆԲՀԼ, հ. Ա-Կ, էջ 683, ԵԲԻ բառահոդվածում): *Առ երեկս* բաշխեսցէ կերակուրս (Ծննդ., ԽԹ, 27): Ճառա՛յք, հպատա՛կ լերուք տերանց ձերոց մարմնաւորաց-մի՛ տուտակասպաք եւ *ամ աչս* աչառելով, այլ արտի մտօք ծառայեցէ՛ք (Եղիշէ, 11): *Առ աթուր* կոխան առնէիր զգետս քո (Եզնիկ, ԼԲ, 2): Պատառոտուն հանդերձիւն պատէր զտուրբսն *ամ անգամ մի* (Ագաթ., 117): *Առ ընթեր* մնա զհիւղն դնեն (Եզնիկ, 25): Չպատուիրազանցութիւնն գործեցի *ամ գամ մի* (Բուզ., 85): Չի *ամ գամ* միայն արարելով ապրեսցի (Բուզ., 90): Եթէ ի տանջանաց կասկած չիցէ, ապաշխարութիւն *ամ ի՞մ* իցէ (Եզնիկ, 289): Ի կողմանէ դոյզն եք էին *ամ ի թաւալ* (Խոր., 314): Երկու խաբիսիս *ամ մի սիւն* (Ել., ԻԶ, 19): Ոչ թոյլ տայր նոցա խօսել *ամ վայր մի* առանց զայոյ ռոտիսին ի դուռնն (Փարպ., 23): Բերեալ դնէին *ամ ոտս* երանելեացն (Փարպ., 106):

3.15. Մի շարք դեպքերում «*ամ* նախդիր+հայցական հոլովով կապվող բառաձև» մասնակադասարարի հետ մի կայուն կապակցություն է ձևավորում նրանց՝ բայով արտահայտված լրացյալը: Այդպիսի կապակցություններ են, օրինակ, *ամ ոչինչ համարին, ամ ոտն հարկանել* և այլն՝ Մի զուխտ Աստուծոյ *ամ ոտն կոխիցեն* (Բուզ., 265): *Առ ոտն հարին* զմե՛ծ քահանայութեան զԱստուծոյ պատիւն (Բուզ., 3): Չլուսաւորացդ զօրութիւն... *ամ ոչինչ համարին* (Ագաթ., 87) և այլն:

¹⁶ Ա. Այտընյանը և ուրիշ քերականներ ու լեզվաբաններ դրանք անվանում են ոճեր:

¹⁷ Բուզանդի երկում, օրինակ, «*ամ հասարակ*» կապակցությունը հանդիպում է 71 անգամ, Ագաթանգեղոսի երկում՝ 47 անգամ:

3.16. Տասնյակ դեպքերում էլ *առ* նախդիրը հանդես է գալիս կրկնավոր բարդությունների կազմում, ինչպես՝ *բան առ բան, խիտ առ խիտ, մէտ առ մէտ, մթեր առ մթեր, յապա առ յապա* և այլն: Օրինակ՝ *Բան առ բան* ելոյժ և իմացոյց ձեզ զօրէնս ձեր (Եղիշէ, 29): *Խիտ առ խիտ* թանձրացոյց անդուլութեամբ զպաշտօնս պղծութեան իւրոյ (Եղիշէ, 12): Ի թանձրութենէ՝ անկեալ դիականց *մօտ առ մօտ* խտացեալ իբրև զփայտահարս մայրատրաց (Եղիշէ, 118): *Յապա առ յապա* յորժամ զայցէ, բերիցէ ինքն տալ մեզ զիրոց փառացն զանմահութիւնն և զանեղծութիւնն (Բուգ., 72) և այլն:

4. «*Առ նախդիր+բացառական հոլովով կապվող բառաձև*» մասնակադապարդ գրաբարում առանձնանում է թե՛ կիրառական և թե՛ քերականական իմաստների սահմանափակությամբ: Բավական է նշել, որ V դ. հայ պատմիչների և Եզնիկ Կողբացու երկերում դրանց ընդհանուր թիվը մեկ ու կես հարյուրից չի անցնում: Այսուհանդերձ «*առ* նախդիր + բացառական հոլովով կապող բառաձև» մասնակադապարով գրաբարում կարող է արտահայտվել՝

4.1. *անջատման խնդրի* քերականական իմաստ, որ ենթադրվում է համապատասխան իմաստակիր բայերի ու բայանունների կողմից: Օրինակ՝ Եւ ընդէ՞ր սա գիտակ հրոյ և կամ Պրոմէթէոս զողացեալ *առ ի յաստուածոցն* զհուր և շնորհեալ մարդկան (Խոր., 27): Ոչ տկարացի *առ ի յԱստուծոյ* ամենայն բան (Ագաթ., 208): Հաւատամք և ի սուրբ Հոգին....բոլորսմն մշտնջենաւոր *առ ի Հօրէ* (Ագաթ., 473): Եւ յայտնեալ նոցա զեւն *առ ի Հօրէ* և զդարձն ի նոյն (Ագաթ., 227) և այլն:

Նկատենք, որ անջատման խնդրի քերականական իմաստի ձևավորման համար կապվող բառաձևի դերով հանդես են գալիս հիմնականում անձ ցույց տվող գոյականներ, իսկ իր ցույց տվող (զերազանցապես՝ տեղանիշ) գոյականները մնան դեպքում *առ* նախդրի հետ ձևավորում են սկզբնակետի տեղի պարագա: Հմնտ. «Չի որոց եկեալ *առ ի կուսէն* ոչ ծանուցեալ՝ թերևս յորժամ *առ ի գերեզմանէն* զայցէ, դիմեսցեն անկանել յարքայութիւնն» (Ագաթ., 239) նախադասության ընդգծված անդամները, որոնցից առաջինը անջատման խնդրի քերականական իմաստ է արտահայտում, իսկ երկրորդը՝ տեղի պարագայական:

4.2. *Ներգործող խնդրի* քերականական իմաստ, որտեղ լրացյալը կրավորական, մասնակի դեպքում՝ չեզոք սեռի բայ է՝ *Առ ի մէջ* կախեցաւ (Ագաթ., 323): Գրելոցս *առ ի մէջ* տեղեկացեալք (Ագաթ., 11): Չիրաման....կալ....ի հաստատութիւն հաւատոցն, զոր *առ ի Տեսնէ* տարածանէր (Ագաթ., 457): Պարզևարաշխութիւն....*առ ի մէջ* կացցէ (Ագաթ., 431): Կամսարականն Արշաիր,....վաղվադակի հաւանեալ *առ ի նմանէ* հրամանին, զկնի նաւավարացն և փախստէիցն նետածիզ լինէր (Փարպ., 66): Վերահասու եղաք գրելոյս *առ ի քէն* (Խոր., 335) և այլն:

Բերված նախադասություններից մի քանիսի կազմում ներգործող խնդիր պահանջող բայը ավելի քան հասկանալի լինելու պատճառով զեղչվել է: Նմանատիպ կառույցների մեջ «*առ* նախդիր+բացառական հոլովով կապվող բառաձև» մասնակադապարն ունի նաև հատկացուցչի քերականական նրբիմաստ, ինչպես՝ Չայս արձան բազում ժամանակս պատուեցին Պոնտացիք որպէս *զառ ի յաստուածոցն* գործ (աստվածների կողմից ստեղծված գործ=աստվածների գործ) (Խոր., 119): Եւ չև ևս գիտելով *զառ ի նմանէ* դավաճանութիւնն (նրա կողմից կատարված դավաճանությունը=նրա դավաճանությունը)....(Խոր., 79):

4.3. Տեղ ցույց տվող, ինչպես նաև թանձրացական գոյականների և այլ բառերի հետ *առ* նախդիրն արտահայտում է *սկզբնակետի տեղի պարագայի* քերականական իմաստ: Օրինակ՝ Թերևս յորժամ *առ ի գերեզմանէն* զայցէ, դիմեսցեն անկանել յարքայութիւնն (Ագաթ., 239): Հանցուք *առ ի ծառոյն* կենաց, զի մի կեցցէ յախտեան (Ագաթ., 148): Չի եթէ ամայքն....*առ ի ներքոյս* մատուակեն....(Ագաթ., 284):

4.4. «*Առ նախդիր+բացառական հոլովով կապվող բառաձև*» մասնակադապարով կարող է արտահայտվել *պատճառի պարագայական* իմաստ, որտեղ կապվող բառաձևի դերով հանդես են գալիս մի շարք գոյականներ և անորոշ դերբայներ: Հատկանշական է, որ պատճառի պարագայի ձևավորմանն այս դեպքում կարող են մասնակցել նաև թանձրացական գոյականներ: Օրինակ՝ *Առ ի* յոյժ թանձր անկեալ *դիականցն* իբրև քարակոյտս դերբկաց երևէին (Եղիշէ, 118): Նոյնպէս և պոռնկութիւնք *առ ի չկալոյ* ի սահմանս ամուսնութեանն (Եզնիկ, 81): Անդ էր տեսանել....զաղէտս անբաւ տարակու-

ասնացն երկոցունց կողմանցն՝ *առ ի յանդուզն* յարձակմանն գմիմնանս բախելով (Եղիշէ, 117) և այլն:

4.5. Նշված մասնակաղապարով ավելի հաճախ արտահայտվում է *նպատակի պարագայի* քերականական իմաստ: Այս դեպքում կապվող բառաձևի դերով հիմնականում հանդես են գալիս անորոշ դերբայների թեք ձևեր՝ առանց իմաստային և քերականական առանձնահատկությունների սահմանափակման: Օրինակ՝ Արարեալ նշանս *առ ի հաստատելոյ* գնոսա (Ագաթ., 245): Յերկարակեաց արարեալ *առ ի պատմելոյ* ազգացն եկելոց զհամաշխարհական բարկութեանն պայման (Ագաթ., 155): Ձի մի մեծ ինչ նախնիրս որսոյ կոտորել *առ ի ցոյցս ամենելոյ* (Բուզ., 44) և այլն:

4.6. «Առ նախդիր+բացառական հոլովով կապվող բառաձև» մասնակաղապարը մի շարք դեպքերում ունի դարձվածքային արժեք, ինչպես՝ *առ ականէ* («առերես»), *առ օրինակէ*, *առ առակէ*, *առ յիշատակէ*, *առ պատճառէ* և այլն: Օրինակ՝ իսկ նա *առ* նորս *ականէ* գնաց ընդ նոսա (Բուզ., 260): Եւ զհետ մտանելով զօրացն Պարսից *առ պատճառէ*, որպէս թէ փախստական վարելով գնա ընդ Ասորեստան (Խոր., 211) և այլն: Այսպիսի դեպքերում *ի* նախդիրը սովորաբար դուրս է մնում:

5. «Առ նախդիր+գործիական հոլովով կապվող բառաձև» մասնակաղապարով արտահայտվում են թե՛ խնդրային, թե՛ պարագայական իմաստներ, որոնցից գործառական ակտիվությամբ և քերականական իմաստների բազմազանությամբ աչքի են ընկնում տեղի պարագաները: Նշված մասնակաղապարով կարող է արտահայտվել՝

5.1. *բաղդատության խնդրի* քերականական իմաստ, ինչպես՝ Սակայն *առ* համարձակապէսն *յանդոնութեանն*... իբրև զոչինչ թուին ի մեզ կողմն թշնամանքդ մեր անձանց և թեթևութին (Փարս., 98): Ձի՞նչ է յարդ *առ ցորենով* (Երեմ., իգ, 28): Ոչ *առ* այլովք *վատքարօքն* վեհ երևի, այլ ի վերուստ՝ յերկնուստ ունի զանստ օրէնադրութիւնն (Եղիշէ, 29) և այլն:

5.2. *Միասնության խնդրի*, այլև *պարագայի* քերականական իմաստներ: Օրինակ՝ *Առ որով* տեսանեմ և զայս (Խոր., 6): *Առ այսոքիւք* և փախագիցեմք ևս արդեօք իմաստութեան արանցն այնոցիկ, որ զայսպիսի փոյթ յանձին կալան (Խոր., 10): Իսկ *առ այսոքիւք* և առասպելք աշխարհիս մերոյ զբազմահմուտ Ասորին արդարացուցանեն (Խոր., 56): Պարզէ՛ նմա Արտաշէս զմասն արքունի... և զուղտու ակունսն և *առ այսոքիւք* և զուարն ամենայն նմա թողու (Խոր., 183) և այլն:

5.3. *Տեղի պարագայի* զանազան նրբիմաստներ՝ դառնալով՝

5.3.1. *բուն տեղի պարագա*, որ պահանջում են դադարի իմաստ արտահայտող և այլ բայեր: Այս դեպքում կապվող բառաձևի դեր են կատարում թե՛ անձ և թե՛ թանձրացական իր ցույց տվող գոյականներ: Օրինակ՝ Եւ եղին գնա *առ եկեղեցեան* (Բուզ., 15): Յաղթը ախոյանին *առ եպիսկոպոսին* Եսեթի (Բուզ., 60): *Առ եզերքն* Ղեկովք գետոյ արարեալ զիւր զօրու բանակատեղս (Փարս., 3): Չորդիս իրեանց և զբստերս պատուիրէին ստեպ դաստիարակացն չանցուցանել երբեք *առ նոքօք* մօտ (Փարս., 60): Եւ անտառ *առ Ազատ գետովն* տնկէ (Խոր., 265): Մայլորդացն տեսեալ ոսկերս մարդկան զազանակուր եղելոց, ցրուեալս *առ եզերք* փոսոյն (Խ. 296): *Առ սահմանօքն նոցա*... պատանիք ոմանք իբր *առ երիտասարդութեօք* ճեմէին (Խոր., 39) և այլն:

5.3.2 Նշված մասնակաղապարով արտահայտվում է նաև *անցման տեղի պարագայի* քերականական իմաստ: Այս դեպքում լրացյալի դերով հանդես են գալիս *անցանել, գալ, գնալ, դառնալ, երթալ, շահատակել* և բազմաթիվ այլ բայեր: Օրինակ՝ Արեգակն... ցերեկ *առ հարավակողմանք* գնայ ընդ արևմուտս (Եզնիկ, 189): Ինքն ծագեալ անդ գնայ *առ հարավով* և պատի *առ հիսիսեալ* (Եզնիկ, 189): Դառնայ *առ ստորոտովն* Պարսարայ ընդ մէջ Տայոց (Խոր., 108): Երբեմն սոյն Յոհան անցանէր *առ այգեօք* ուրումն (Բուզ., 276):

5.3.3. Մի շարք բայերի պահանջով (ինչպես՝ *հանել, հասանել, փախստական ամենել* և այլն) *առ* նախդիրը գործիականի հետ արտահայտում է *վերջնակետի տեղի պարագայի* քերականական իմաստ: Օրինակ՝ Փախստական ամենէին մինչև յամուր տեղիս մայրեացն *առ* խորագոյն *դարիւքն* Լուինաս գետոյ (Ագաթ., 76): Հասանէ *առ սահմանօքն* Խաղտեաց (Խոր., 106): Գայր հասանէր *առ ստորոտով* Նպատական լերինն (Ագաթ., 427): Եկեալ հասանէր... *առ սահմանօք* Նոր Քաղաքին (Կոր., 50) և այլն:

5.3.4. Բացառիկ դեպքում նշված մասնակադապարով արտահայտվում է նաև սկզբնական տեղի պարագայի քերականական իմաստ, որ կարող են ենթադրել գործողության սկիզբ անվանող բայերը: Օրինակ՝ Քարոզեաց ի Կղարջաց՝ սկսեալ *առ դրամբք* Ալանաց և Կասրից մինչև ի սահմանս Մասքթաց (Խոր., 234):

5.4. «Առ նախդիր+գործիական հոլովով կապվող բառածև» մասնակադապարով արտահայտվում է նաև ժամանակի պարագայի քերականական իմաստ: Այս դեպքում կապվող բառածևի դեր են կատարում ժամանակ, իրադարձություն կամ անձ անվանող վերացական և քանձրացական գոյականներ, այլև որոշ դերանուններ: Օրինակ՝ Ահա որ ինչ *առ* մերով ժամանակաս եղեալ կամ դոյզն ինչ հեռի՝ գրուցեցից քեզ անսխալ (Խոր., 257): *Առ որով* նախնին մեր Հայկ (Խոր., 27): Հարկ աշխարհին բազմագոյն քան *առ հարբն* նորա երթայր յարքունիս (Եղիշէ, 58) և այլն:

5.5. «Առ նախդիր+գործիականով կապվող բառածև» մասնակադապարը որոշ դեպքերում վերածվել է դարձվածքային միավորի, ինչպես՝ *առ ոտիք*, *առ աչօք* և այլն: Օր.՝ *Առ աչօք* ինչ իցէ (Մատթ., ԺԳ, 26): Կինն ննջէր *առ ոտիք* նորա (Հռութ, Գ, 8) և այլն:

Առ նախդրի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն, կարողանալով կապակցվել բոլոր թեք հոլովների հետ, աչքի է ընկնում խնդրային ու պարագայական ամենատարբեր քերականական իմաստներ ձևավորելու օժտվածությամբ: 5-րդ դարում այն ավելի հաճախ հանդես է գալիս հայցական հոլովի հետ՝ հենց վերջինիս հետ միասին էլ արտահայտելով ամենաշատ քերականական իմաստները: Գրաբարյան *առ* նախդիրը այնքան է ակտիվ, որ գուգահեռաբար կարող է արտահայտել այլ նախդիրների մասնակցությամբ ձևավորվող քերականական իմաստներ ևս: Քերականական որոշ իմաստներ էլ *առ* նախդիրը ձևավորում է *ի (յ)* նախդրի հետ միասին: Նկատելի է, որ *առ* նախդիրն արդեն V դարում մասնակցում է նաև բառակազմական գործընթացին՝ բազմաթիվ բառային միավորների կազմում կատարելով բառաբաղադրիչի դեր:

Համառոտագրություններ

- Ազար. – Ազարանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, Տիֆլիս, 1909:
 Բուգ. – Փաստոսի Բուզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց, Ս. Պետերբուրգ, 1883:
 Եզնիկ – Եզնկայ Կողբացոյ Եղծ աղանդոց, Վենետիկ, 1826:
 Եղիշէ – Եղիշէի Վասն Վարդանայ եւ Հայոց պատերազմին, Երևան, 1957:
 Լաստ. – Պատմութիւն Արիստակեսի վարդապետի Լաստիվերացոյ, Թիֆլիս, 1912:
 Խոր. – Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց, Տիֆլիս, 1913:
 Կոր. – Կորյուն, Վարք Մաշտոցի, Երևան, 1941:
 ՆԲՀԼ – Նոր բառգիրք հայկազեան յեզոյի, Կ.Ա.-Կ, Վենետիկ, 1836, Կ.Հ.-Ֆ, Վենետիկ, 1837:
 Փարպ. – Ղազարայ Փարպեցոյ Պատմութիւն Հայոց և Թուրք առ Վահան Մամիկոնեան, Տիֆլիս, 1904:

ПРЕДЛОГ УЛ ГРАБАРА В НЕОПУБЛИКОВАННОЙ РАБОТЕ ПРОФ. ВАРАГА АРАКЕЛЯНА “ПРЕДЛОГИ ГРАБАРА”

___*Резюме*___

___*Г. Хачатрян*___

Изучение предлога *առ* свидетельствует о том, что ему свойственно в сочетании со всеми косвенными падежами выражать разнообразные грамматические значения дополнения и обстоятельства. В V веке чаще всего для выражения этих значений предлог *առ* выступал в сочетании с винительным падежом. Данный предлог в граваре был чрезвычайно активен, и, наряду с указанными значениями, мог также участвовать в формировании грамматических значений, выражаемых другими предлогами. Некоторые грамматические значения предлог *առ* выражал в сочетании с предлогом *ի (յ)*:

В V веке предлог *առ* выявляет способность участвовать в процессе словообразования, выполняя функцию словообразовательного аффикса.